

Genusperspektiv på fredsfrämjande insatser

Sophia Ivarsson, Försvarshögskolan

En av Försvarsmakten fyra huvuduppgifter är att bistå det internationella samfundet i fredsfrämjande insatser. Internationella fredsbevarande styrkor har fått en allt viktigare roll i den globala säkerhetspolitiken. Parallellt med denna utveckling har genusfrågan kommit upp på den internationella dagordningen och kommit att påverka hur vi diskuterar och utvärderar dessa operationer, inte minst i den internationella pressen. I fredsfrämjande insatser kommer militära styrkor alltid vara de första att infinna sig i ett konfliktområde där säkerhetssituationen är instabil. På många håll idag finns militära styrkor på plats för att framtvinga eller upprätthålla fred. Forskningen indikerar att närvaron av kvinnor liksom närvaron av ett genusperspektiv i detta arbete har en gynnsam effekt på fredsprocessen (Olsson & Tryggestad, 2001).

Detta är viktigt, inte minst mot bakgrund av det faktum att lokalbefolkningen allt oftare utgörs av en majoritet av kvinnor men också för att trupperna ska spegla hela befolkningen för att vara legitima och fungera som förebilder för både kvinnor och män. Internationell forskning har påvisat hur kvinnors närvaro i konfliktdrabbade områden väsentligen har bidragit till skapandet av förtroendegivande och stabila relationer med den lokala befolkningen i återuppbyggandet och strävanden mot ett demokratiserat land (International Alert, 2002).

Genusperspektiv på världssamfundet

Genusfrågor har diskuterats i internationella forum sedan före första världskriget (Connell, 2002). Dessa har dock haft en betoning på ett västerländskt perspektiv. Den sk. postkoloniala feminismen som vuxit sig allt starkare i olika delar av världen har riktat uppmärksamheten på den globala mångfalden i kvinnors livssituationer (Ibid). Under FN:s kvinnoårthionde hölls en rad konferenser som belyste genus ur ett globalt perspektiv. En dagordning för kvinnofrågor utformades och har numera inrättats genom FN:s enhet för kvinnofrågor. Connell beskriver genus som en struktur i världssamfundet. Det som formar den globala genusordningen ser ut att vara två grundtyper: interaktion mellan genusordningar och nya arenor. Militära erövringar, nykolonialism, handel och kommunikationer, storskalig migration och blandäktenskap har lett till interaktioner mellan olika genusordningar. Lokala genusordningar har raserats och förändrats tex. genom slaveri, folkomflyttningar mm. Nya arenor skapas genom multinationella företag. Några av de största verkar inom branscher som olja, biltillverkning, data och telekommunikation. De har dessutom ofta en stark genusuppdelning och en starkt maskuliniserad ledningskultur (Connell, 2002). Internationella medier som distribuerar film, musik, nyheter i mycket stor skala sprider genusbetydelser.

Ur ett globalt genusperspektiv kan vi konstatera att kvinnors och mäns livsvillkor skiljer sig väsentligt. Den ekonomiska makten är starkt koncentrerad till män. Kvinnors förvärvsinkomster ligger någonstans mellan 50-60% av männens. Tidsstudier visar att kvinnors totala arbetsmängd inte sällan överstiger männens (UNDP, 1999). Kvinnors läskunnighet varierar mellan 65% (i de minst utvecklade länderna) och 100% av männens. Kvinnor har ca 7% av ministerposterna över hela världen och i stort sett alla storföretag som agerar på världsmarknaden leds av män.

Män, däremot, är i majoritet bland dem som dödas eller såras i strid (även om bilden ser annorlunda ut när det gäller civila offer i krig). De är också i majoritet bland offer för våldsbrott, skadade och dödade i trafikolyckor, användare av tobak, alkohol och narkotika. Förutom i en del mycket fattiga länder har män i regel också kortare livslängd än kvinnor. Så även om männen är de som tjänar på den befintliga genusordningen tjänar inte alla män lika mycket och en del tjänar ingenting på den (Connell, 2002).

Som beskrivits i inledningen bärs genusordningen eller könsmaktssystemet av de två principerna, isärhållande och hierarki. Detta mönster är särskilt tydligt ur ett globalt perspektiv. För att öka jämställdheten på en övergripande nivå krävs därför att genusordningen försvagas eller bryts. Detta kan ske på olika sätt som vi ska se i detta kapitel.

Genusperspektiv i fredsbefrämjande insatser

I alla faser av fredsbefrämjande arbeten finns viktiga genusaspekter.

Innan konflikten. Inom freds- och konfliktforskningen talar man om ”early warning”, tidiga varningssignaler, vilka utgör riskfaktorer för att väpnade konflikter kan utlösas. En sådan kan vara ett starkt förtryck av den kvinnliga delen av befolkningen men också av andra delar av befolkningen. En betydande snedfördelning av maktresurser ökar risken för kamp om kontroll över resurser. Kontrollen över resurser liksom utövandet av makt är könsmärkt där kvinnor generellt har betydligt lägre grad av makt och inflytande än män. Uppblossandet av konflikter tenderar att förvärra en existerande snedfördelning av maktresurser mellan könen (El Jack, 2003).

Under konflikten. Även om konfliktsituationen tenderar att förstärka befintliga genusrelationer uppstår också förändringar i genusrelationerna. Kvinnor får t.ex. ofta ta över huvudansvaret för familjehushållet för att lösgöra män för strid. Detta innebär att de ensamma får kämpa för att få tillgång till resurser som ofta är svårtillgängliga under pågående konflikter. Detta ökar kvinnors utsatthet liksom risken för att falla offer för utpressning eller ”trafficking”. Det finns även forskning som påvisar mer positiva effekter av denna omorganisering där kvinnor ofta får mer makt i den civila sfären under konflikten. Vad utfallet blir tycks t.ex. bero på typ av konflikt samt hur samhället var organiserat innan. På grund av dessa skillnader mellan olika konfliktområden är det viktigt med en kunnig genusanalys så att man kan förbereda fredsbevarande personalen på rätt sätt.

En annan aspekt är de roller som kvinnor har som aktörer under konflikten. När väpnade konflikter väl uppstått ökar också tillgången på vapen, ofta i hela populationen. Kvinnor utnyttjas eller deltar på egna initiativ för att smuggla vapen, t.ex. med låtsad graviditet som täckmantel. Närvaron av vapen bland civilbefolkningen och svårigheterna med att upptäcka vapen som smugglas av kvinnor försvårar fredsbefrämjande arbeten och ökar risken för att nya våldsamma konflikter blossar upp (International Alert, 2002). Kvinnor är i regel också mer utsatt i dessa situationer då de roller de har ofta inte faller under de som skyddas av internationell rätt (Chinkin, 2001).

Efter konflikten. En effekt av kriget är ökad kriminalitet och våldsdåd bland civilbefolkningen till följd av den ökade tillgången på vapen samt avsaknaden av

traditionella institutioner som upprätthåller lag och ordning. Studier har visat både på en ökning av våld i hemmet i post-konfliktsfasen liksom en ökning av våld i hemmet med vapen. Änkors behov och rättigheter, tex. till den avlidne mannens mark, fastighet etc. är i regel inte lagstadgade, varför kvinnorna inte sällan förlorar all egendom till den avlidne makens släktingar (Bell & Narayanaswamy, 2003; El Jack, 2003).

Resolution 1325

Den 31 oktober 2000 antog FN:s säkerhetsråd resolutionen 1325. Denna behandlar krigets påverkan på kvinnor och flickor samt kvinnors deltagande i konfliktlösning och arbetet med långsiktig fred. Den slår bl.a. fast att det internationella samfundet måste uppmärksamma och ta särskild hänsyn till kvinnors utsatta situation i krig, liksom att FN:s medlemsländer måste samverka för att involvera kvinnor i fredsbyggande och konfliktlösande arbete. Detta innefattar både att öka andelen kvinnor, särskilt på beslutsfattande nivåer i alla fredsbefrämjande insatser och att stödja lokala kvinnors fredsinitiativ. Resolutionen betonar även vikten av att ett genusperspektiv genomsyrar alla fredsbefrämjande insatser. Den understryker vikten av utbildning. Även om kvinnor är närvarande i freds- och konfliktlösande arbete är detta inget som på något sätt automatiskt garanterar närvaron av ett genusperspektiv. Hos många män har det dessutom varit påtagligt frånvarande. Närvaron av ett genusperspektiv fordrar kunskap och utbildning av *både* kvinnor och män som ska delta i fredsbefrämjande insatser.

Kvinnors frånvaro i flera dimensioner av fredsbefrämjande arbeten är emellertid påtaglig. Organisationer som FN har en relativt liten andel kvinnor anställda inom fredsuppdragen. Inom FN-polisen och militären utgjorde kvinnor endast en bråkdel av styrkorna år 2002. Studier visar dessutom att inga större ansträngningar har gjorts för att få medlemsstater att öka den polisiära eller militära andelen kvinnor. Data från 1957-1991 visar en obetydande ökning och siffrorna ligger idag runt 3-5 % (Hicks Stiehm, 2001). År 2003 var endast ett av FN:s generalsekreterares speciella sändebud i konflikttrabbade regioner kvinna och endast tre kvinnor har haft posten tidigare. I FN:s viktigaste organ, säkerhetsrådet, sitter enbart män. FN:s mål att nå en jämn könsfördelning (50/50) på alla professionella befattningar ligger ganska långt borta. I de flesta fredsbefrämjande insatser har det dock i regel funnits en något högre andel civil kvinnlig personal (Olsson, 2001). Problemet är att de inte uppmärksammats tillräckligt mycket och inte heller har suttit på beslutsfattande positioner.

Olika länder har även kommit olika långt i sitt arbete med att föra in genusperspektivet och öka jämställdheten i sitt arbete. För att öka möjligheterna att implementera resolution 1325 har det nederländska Försvars-, inrikes-, utrikes-, samt näringsdepartementet initierat ett EQUAL-projekt, "Gender maisteraming in peacekeeping operations". De områden som har identifierats som särskilt viktiga att analysera ur ett genusperspektiv är följande;

1. inom lokalbefolkningen,
2. i dagliga kontakter mellan fredsbefrämjande personal och lokal civilbefolkning,
3. inom gruppen fredsbefrämjande personal.

Målet med projektet är att öka kunskapen om hur genusperspektiv kan hanteras inom ramen för fredsbefrämjande operationer, konfliktförebyggande, konfliktlösande och i återuppbyggnadsarbetet efter konflikter för att öka kvaliteten av missionen och förkorta tiden för insatsen.

Kvinnor som offer i krigs- och konfliktsituationer

Oavsett vilken sorts konflikt som pågår är den traditionella bilden av män på väg till kriget vid fronten medan kvinnorna stannar hemma med barnen och de äldre, inget annat än en myt. Distinktionen mellan konflikt zoner och säkra zoner, där hemmet ses som en säker zon är också helt felaktig och har problematiserats av forskare med ett genusperspektiv. Attacker mot kvinnor har nämligen blivit en allt vanligare krigsstrategi framförallt i den typ av konflikter vi ser idag (El Jack, 2003).

När kvinnor blir måltavlor för krig och konflikter ökar belastningen på samhällsstrukturen drastiskt genom att det omsorgsarbete som kvinnor utför och som ofta håller ihop familjer och samhällen söndras (Olsson & Tryggestad, 2001).

Generellt i jämställdhetens historia har kvinnors givande av (betald/obetald) omsorg beskrivits som den osynliga hand som upprätthåller samhället. En grundläggande förutsättning för att ett samhälle ska kunna fortleva är att människorna i detta samhälle utför nödvändigt omsorgsarbete. Omsorg är ett arbete som utförs i relation till en eller flera människor. Produktionen av omsorg kan ske både kollektivt, tex. sjukvård, kommunal service, daghem samt obetalt, att ta hand om egna barn och gamla föräldrar etc. För små barn, sjuka och gamla är givandet av omsorg helt nödvändigt för överlevanden men även för upprätthållandet av alla nära relationer behövs en viss grad av omsorg (Johansson, 2001).

Det allra vanligaste i de flesta kända kulturer är att kvinnor är givare av omsorg i mycket högra utsträckning än män och att män är mottagare av omsorg i mycket högre utsträckning än vad de ger omsorg (Delphy, 1980; Gemzöe, 2002; Eurostat, 2002; Johansson, 2001).

Omsorgsarbetet utgör en fundamental del av de faktorer som upprätthåller könsmaktsystemet, dvs. var/hur kvinnor och män återfinnes i samhället, på arbetsmarknaden, i det ekonomiska systemet, i privata relationer etc. Det som är särskilt betecknande för omsorgsarbetet är att det tar tid och kräver omsorgsgivarens närvaro. Kvinnors faktiska men även *förväntade* ansvar för omsorgsarbete leder till att mäns rörelsefrihet och valmöjligheter är större och fler än kvinnors. Det män vinner genom rådande könsmaktsystem är med andra ord ökat handlingsutrymme och mer tid att ägna åt annat, lönearbete, karriär, fritidsintressen mm (Delphy, 1980; Johansson, 2001).

I Sverige har den ojämna fördelningen mellan kvinnor och män som utförare av omsorgsarbete länge setts som ett avgörande hinder för att uppnå öka jämställdhet. Trots långtgående samhällsförändringar under de senaste decennierna både i form av en ökad andel karriär- och yrkesarbetande småbarnsmammor samt införandet av ny teknik i hem och hushåll, pappamånad, utökad föräldraförsäkring mm. har den ojämna fördelningen mellan kvinnor och män som utförare av omsorgsarbete endast marginellt utjämnats (Gemzöe, 2002; SCB 2002). Siffror som på senare tid har visat att kvinnors tid i det obetalda omsorgsarbetet har minskat visar samtidigt att detta inte beror på att män har investerat mer av sin tid i det obetalda omsorgsarbetet något nämnvärt. Istället har ett av de mer svårlösta jämställdhetshindren i Sverige "lösts" genom att allt större delar av det obetalda arbetet läggs ut på en svart eller vit arbetsmarknad. En lösning som knappast står till buds för de kvinnor som utgör

lokalbefolkningen i de länder som världssamfundet är satta att skydda och hjälpa genom olika fredsbefrämjande insatser.

Dessa kvinnor betraktas dessutom i regel som männens ägodelar, utan egna rättigheter men om hon uppför sig enligt konventionerna är hon en stolthet för sin man och familj. Ett bevis på att det manliga patriarkatet har lyckats med sin uppgift att kontrollera kvinnors arbetskraft och sexualitet. Detta synliggörs i delar av Afrika och Asien tex. genom bortgifte av döttrar där männens familjer betalas (hemgift) för att ta emot kvinnorna som därmed även i juridisk mening (i vissa länder) blir mannens egendom (Nussbaum, 1999). I stora delar av världen har kvinnor även begränsade rättigheter vad gäller att arbeta utanför hemmet, tillgång till utbildning, skydd mot sexuellt våld, vårdanden över sina egna barn samt att äga och ärva mark och bostad (Ibid).

Att sexuellt våldföra sig på kvinnor, helst inför mannens ögon, är en krigsstrategi som ofta används i syfte att bryta ner familjer och orsaka social instabilitet (Rehn & Johnson Sirleaf, 2002). Våldtäkterna sänder ett tydligt budskap till de våldtagna kvinnornas män, ”ni har misslyckats med att skydda era kvinnor, ni är inga riktiga män”. Det förakt (ett uttryck för en kraftfull projektion som riktas mot det kvinnliga offret vilken påminner mannen om sitt misslyckande genom sin blotta närvaro) och den sociala utslagning dessa kvinnliga offer för sexualiserat våld möter av ”sina egna” tvingar dem inte sällan till flykt. Detta innebär särskilda svårigheter för kvinnor eftersom det minskar möjligheterna att få tillgång till de förnödenheter som krävs för att hålla igång ett hushåll. Ofta leder det också till social uteslutning och fattigdom för kvinnorna och deras barn (Bell & Narayanaswamy, 2003; El Jack, 2003).

De många nya roller som påförs kvinnor i och med väpnade konflikter, vilka innebär både reproduktiva, produktiva och sociala ansvar är betungande och delegeras ofta till döttrarna som därmed inte längre kan gå i skolan. Detta ökar givetvis maktbalansen mellan könen även efter det att den väpnade konflikten har upphört.

Caprioli (199?) pekar på att ett av målen i insatser ofta är att återföra landet till det tillstånd som rådde innan konflikten utbröt. För många kvinnor är dock fred inte enbart upphörandet av väpnad konflikt eftersom könsdiskrimineringen fortfarande pågår. Så länge maktbalansen och den ojämna fördelningen av omsorgsarbetet mellan könen inte adresseras ökar risken för att nya konflikter uppstår.

Flera studier pekar också på att närvaron av manliga fredsbevarande trupper bidrar till att öka förekomsten av prostitution och sexuellt slaveri (International Alert, 2002). Lokala kvinnoorganisationers arbeten och anmälningar har hittills ofta ignorerats. Majoriteten av anmälningar avseende sexuella och fysiska övergrepp på kvinnor och barn är riktade mot manliga militära fredsbevarare. Exempel från Kambodja, Namibia, Somalia, Bosnien och Kosovo vittnar om att responsen på anmälningarna från ledare ansvariga för de fredsbevarande trupperna ibland bestått i att dela ut kondomer och be officerarna att vara mer diskreta, tex. genom att undvika att bära uniform vid besök på bordeller samt att parkera så långt borta från dessa institutioner som möjligt!

Mellan åren 1999 och 2000 var underåriga flickor involverade i väpnade konflikter i åtminstone 32 länder. Flickorna hanteras ofta som sexuella ägodelar som soldaterna får i ”belöning”. I utbyte mot mat och skydd krävs kvinnor och flickor ofta på sexuella gentjänster vilket ökar risken för HIV infektioner drastiskt. De påtvingade

graviditeter som detta ofta medför innebär att kvinnor i krigs- och konfliktsituationer har särskilda medicinska behov liksom behov av extra näring och föda under graviditet och amning. I Elisabeth Rehn och Elle Johnson Sirleafs UNIFEM-rapport (2002) vittnar författarna om att det yngsta offret för sexuellt våld som de känner till var en 9- månaders flickbaby inför vilken soldaterna stod på tur för att våldta.

Forskare har även börjat rikta uppmärksamheten på den gråzon som ofta uppstår i detta sammanhang då många officerare har visat sig ha flickvänner i lokalbefolkningen under längre vistelser. Officerarna betalar ibland för flickornas uppehälle vilket leder till en påfallande social och ekonomisk förändring för dessa flickor. Frågan är dock om det leder till en förbättring. Den manliga lokalbefolkningen är ofta mycket negativt inställda till dessa parförhållanden. Kunskapen om vad som händer med dessa flickvänner när de manliga officerarna åker hem är ännu bristfällig. Om flickvännerna (som ofta själva är aktiva i att knyta band med manliga officerare just därför att det ökar deras sociala och ekonomiska resurser, åtminstone tillfälligt) tenderar att ha flera sådana förbindelser ökar det naturligtvis risken för sexuellt överförbara sjukdomar, inte minst HIV men också risken för graviditeter, s.k. "UN babies", som dessa kvinnor får hantera ensamma då de manliga officerarna mycket sällan tar med sig sina flickvänner när de återvänder hem, även om det är detta som många flickvänner önskar och kanske har förespeglats (Barth, 2004). Frågan om relationer mellan fredsbevarare och lokala flickvänner är också problematisk p.g.a. den ojämlika maktsituationen mellan de båda. Den bör därför analyseras utifrån de sociala och ekonomiska förändringar som konflikten medfört. Frågan om "UN babies" är också viktig att betänka utifrån FN:s barnkonvention.

Kvinnor och flickor utnyttjas alltså som sexslavar i så gott som alla dimensioner av krigs- och konfliktsituationer, i flyktingläger, av poliser, militärer, FN delegater mm. Denna förslavning omöjliggör ett lands chanser till återuppbyggnad.

Fredsbefrämjande insatser saknar ofta genusperspektiv

Vanligtvis saknas ett genomtänkt genusperspektiv i fredsbefrämjande insatser. Resultatet är att den största delen av resurserna från dessa insatser inte går till de kvinnor och flickor som är i stort behov av dem. Program som syftar till att stödja kvinnor och män i återuppbyggnadsfaser har dessutom ofta ett mycket könsstereotypt innehåll. I Sri Lanka riktades inkomstgenererande aktiviteter som trädgårdsskötsel, krukmakeri och sömnad till kvinnor medan stöd till läkar- eller företagsutbildning riktades till män. I Kosovo tilldelades vatteningenjörer, vilka enbart var manliga, nya tekniska hjälpmedel medan kvinnorna som oftast fick syssla med handikappsutveckling, hygienprogram etc. fick nöja sig med att dela på gamla, trasiga tekniska hjälpmedel. Därmed fortsätter maktobalansen även då den väpnade konflikten upphör.

Denna obalans finns även i rehabiliterings- och återintegreringsinsatser där familjens behov tenderar att negligeras och stödet enbart går till männen. Detta är särskilt uppenbart vad gäller kvinnliga ex-soldater vilka ofta marginaliseras i och med upphörandet av väpnade konflikter medan manliga ex-soldater inbjuds att delta i nya politiska strukturer och veteranorganisationer.

Bristen på relevanta genusanalyser innebär också att stöd och insatser inte får lika gynnsamma effekter för kvinnor som för män. I Eritreas krig mot Etiopien där den militära styrkan involverade nästan 50 % av befolkningen och ett mycket stort antal kvinnliga soldater, fick både kvinnliga och manliga ex-soldater ekonomiskt stöd. Många av kvinnorna var ensamstående mödrar och det ekonomiska stödet gick omedelbart till familjebehov som mat och medicin. När det ekonomiska stödet var slut blev kvinnorna snabbt fattiga och sårbara. De manliga ex-soldaterna däremot investerade pengarna i mark eller affärer eller satte in dem på banken. Rehabiliteringscenter som hjälper pojkar som varit soldater till ett nytt liv erbjuder rehabilitering, skola, stöd att bli ingenjörer eller lärare, mat, kläder och medicinsk hjälp. Något liknande finns inte för kvinnor och flickor i samma situation (El Jack, 2003).

Det räcker inte att enbart ta hänsyn till kvinnors behov under och efter väpnade konflikter. Även om internationella lagar och konventioner skyddar kvinnor från könsrelaterat våld och erkänner kvinnors särskilda svårigheter i dessa situationer måste kvinnor tillåtas att arbeta tillsammans med män i skapandet av konfliktlösning och fredsprocesser på ett jämställt sätt. Varaktig fred och demokrati uppnås inte genom att skydda kvinnor från olika former av könsrelaterat våld utan genom att de inkluderas i viktiga beslutsfattande samhällspositioner.

Kvinnor som aktörer i krigs- och konfliktsituationer

I diskussioner kring kvinnors bidrag i olika sammanhang framträder ofta föreställningar om kön och skillnader mellan kvinnor och män som baserade på biologiska faktorer. Det är därför viktigt att betona att den mångåriga forskningen kring könsrelaterade skillnader inte lyckats upptäcka några betydande skillnader mellan kvinnor och män. Enligt Connell (2002) borde vi därför kalla denna forskning för könslikhetsforskning snarare än könsskillnadsforskning. Utifrån omfattande empiri utgår de genusteoretiska ansatserna från att sociala positioner och konstruktioner reproducerar de skillnader mellan könen som vi ser (Ibid). Det vi talar om här kan därför ses som konsekvenser av de skillnader i erfarenheter som kommer sig av den dessa sociala konstruktioner.

Även om bilden av kvinnor som offer i krig och patriarkala samhällen är en dyster realitet så finns också en annan som måste synliggöras och stödjas; kvinnor som aktörer, kvinnor som helt centrala i fredsprocesserna. Detta gäller både kvinnor i lokalbefolkningen och kvinnor som deltar i fredsbefrämjande arbeten.

Flera studier har noterat att genusrelationer förändras på olika sätt i väpnade konflikter och att detta kan innebära positiva möjligheter för sociala förändringar av genusrelationer (Bell & Narayanaswamy, 2003). Det gäller att belysa och stödja dessa processer. Kvinnor är ofta aktiva i lokala freds-/kvinnorörelser, i vissa länder som Afghanistan lever de ett underjordiskt liv för att undkomma repressalier från män. Dessa kvinnogrupper har en god kunskap och kännedom om sitt land och har utvecklat idéer och tankar om hur kvinnor behöver stödjas. För att inte ännu starkare sanktioner mot kvinnor ska uppstå efter väpnade konflikter är det mycket viktigt att söka upp samt lyssna på och samarbeta med dessa kvinnogrupper.

En del studier har visat att det inte sällan är kvinnorna i dessa länder som uppvisar starkast motstånd mot våra västerländska jämställdhetsideal. Detta beror på att de kvinnor som bryter mot det patriarkala systemet möter mycket starka sanktioner. Det krävs därför kunskap och lyhördhet för att hantera dessa frågor på ett framgångsrikt sätt.

De fredsbevarande trupperna har nära kontakt med lokalbefolkningen och att kvinnor då finns med i de militära trupperna underlättar möten mellan de båda grupperna. Erfarenheter bland annat från NORBATT, den norska bataljonen i Libanon visade bla. att de kvinnor som deltog i de militära styrkorna skapade mycket goda relationer med kvinnor i lokalbefolkningen och därmed fick tillgång till värdefull information, både ur säkerhetssynpunkt och för att kunna fullfölja mandatet (Karamé, 2001).

Kvinnor i lokalbefolkningen delger inte gärna sina erfarenheter till män, även om det finns kvinnlig personal närvarande. Om lokalbefolkningens kvinnor däremot lämnas ensamma med kvinnlig personal, tar kvinnorna gärna till orda. I vissa fall har detta lett till s.k. Kvinnopatruller. I Bosnien- Hercegovina tog kvinnor i ett svenskt förband initiativ till en särskild kvinnopatrull vilket ledde till att många kvinnor i lokalbefolkningen då tog kontakt.

UNTAG missionen i Namibia inkluderade många kvinnor och anses vara en av FN:s mest framgångsrika missioner. Här fanns ett mycket tydligt ledarskapsansvar vad gäller integreringen av ett genusperspektiv både internt och externt samt genusexpertis. Studien indikerade att ledarskapet är fundamentalt för huruvida genusimpregnerade policier implementeras och jämställdhetsaspekter stärks i insatserna och hos värdnationen.

Kontinuerliga uppföljningar av de militära truppers uppförande både i och utanför arbetet ledde till att personal som uppförde sig dåligt snabbt kunde avskiljas. Detta gav tydliga signaler om den nolltolerans för sexuellt ofredande som ledarskapet hade tagit ställning för. Enligt de intervjuade personerna i studien uppfattades den kvinnliga personalen i missionen att vara mer benägna än den manliga personalen att respektera och samarbeta med lokalbefolkningen för att uppnå fredslösningar. Lokala kvinnoorganisationer involverades med fokus att erhålla fria och oberoende val oavsett kön samt en jämställd konstitution (Olsson, 2001).

Andra missioner vars innehåll haft ett medvetet genusperspektiv som tex. i Sierra Leone, har också fokuserat på att få kvinnor att rösta, delta i fredsprocesser och inta beslutsfattande positioner i den nya samhällsstrukturen. Stöd som syftar till att expandera kommunal barnomsorg har också visat sig vara framgångsrika. Det ökar kvinnors möjligheter att generera inkomst, vilket är särskilt viktigt då en eller flera manliga familjemedlemmar har försvunnit eller omkommit i kriget och kvinnorna står som ensamma familjeförsörjare (Bell & Narayanaswamy, 2003).

En viktig insats för militära förband i fredsbefrämjande insatser är att avväpna stridande parter och att konfiskera lätta och tunga vapen som spridits bland civilbefolkningen. Internationella aktörer anser DDR (disarmement, demobilisation, reintegration) som ett av de viktigaste stegen i fredsprocessen. När kvinnor deltagit i fredsbefrämjande arbete har detta ökat andelen vapen som samlats in i DDR-programmen (Bell & Narayanaswamy, 2003).

Även då manlig personal är medveten om betydelsen av genusaspekter i fredsbefrämjande insatser får detta positiva konsekvenser för missionen. I en kommande studie från FHS/ILM (Blomgren & Johansson 2004) redovisas erfarenheter av att leda fredsbefrämjande verksamhet i Bosnien och Kosovo. I rapporten beskrivs en episod där svenska officerare förhandlade med befolkningen i en by.

Förhandlingarna skedde mellan några officerare och utvalda män som representerade byn. Samtalen pågick i flera dagar och var segslitna. Den svenske officer som ledde förhandlingarna lade märke till att det fanns några äldre kvinnor i bakgrunden. De var alltid närvarande men yttrade sig aldrig. Det var tydligt att samtalen var mäns arena men officeren hade en känsla av att kvinnorna var viktiga på något sätt. Han beslöt sig för att visa att han var medveten om deras närvaro. Detta gjorde han genom att vid nästa dags möte gå fram till kvinnorna och hälsa på var och en genom att ta dem i hand - utan att säga något. Redan nästa dag hade det skett en förändring som visade sig i att man var mer öppen för att söka kompromisser. Officeren tolkade detta som att kvinnorna haft en viktig roll "bakom kulisserna" och att han genom sitt agerande hade stärkt deras inflytande på processen. Han upplevde också att han ökade förtroendet för sin egen person i bybornas ögon.

Händelsen beskriver officerens egna initiativ att uppmärksamma en genusaspekt och det positiva utfallet av detta. Den tydliggör också vikten av att genusanalyser systematiskt bör ingå i svenska utlandsstyrkors verksamhet.

Sammanfattningsvis visar studier bl.a. från Bosnien, Kambodja, El Salvador och Sydafrika;

1. Att kvinnor i lokalbefolkningen hellre anförtror sig åt kvinnlig personal.
2. Kvinnliga förhandlare förstår och artikulerar implikationer av fredsprocesser för kvinnor bättre än manliga förhandlare.
3. Fredsbefrämjande insatser med en hög andel kvinnor har haft större framgångar än de som haft få kvinnor eller inga kvinnor.
4. Då fredsbefrämjande operationer har minst 30 % kvinnlig personal ansluter sig kvinnor i lokalbefolkningen snabbare och i större utsträckning till fredskommittéer.
5. Då genusperspektiv hanteras inom ramen för fredsbefrämjande insatser ökar detta kvaliteten på missionen.

Den militära professionen ur ett genusperspektiv

Många nationers förväntan att drabbas av krig är mycket låg. I dessa länder har den traditionella militära rollen förändrats där fredsbefrämjande insatser i krigsdrabbade länder blivit en av de främsta uppgifterna för Försvarsmakten. I och med denna förändring har också könsintegrering blivit en högst aktuell fråga. Motståndare mot en ökad könsintegrering menar att kvinnors fysiska och psykiska förutsättningar för strid riskerar att nivellera den militära professionen. Kvinnor anses av naturen vara mjukare och fredligare än män och därmed mindre krigsdugliga. Ett annat vanligt argument är att dödade kvinnliga officerare eller soldater uppfattas mer upprörande än dödade män av det civila samhället. Att kvinnor som deltar i fredsbefrämjande

insatser på chefspositioner inte accepteras av de patriarkala samhällen som de flesta värdnationer karaktäriseras av är ytterligare ett vanligt argument.

Förespråkare *för* könsintegrering hävdar att argumenten mot könsintegrering har mycket lite empiriskt stöd och är ett uttryck för de etablerade könsrollerna (hegemoniska femininiteten respektive maskuliniteten, dvs. stereotypa eller idealiserade genusföreställningar) och upplevda störningar av dessa. Vidare motsägs de av faktiska erfarenheter gjorda bl.a. i USA i samband med Gulfkriget. Från det amerikanska försvarsdepartementet fanns farhågan att de döda amerikanska kvinnliga militärerna skulle framkalla starka reaktioner mot kvinnors närvaro i denna typ av konflikter. Erfarenheterna visade dock att det amerikanska samhället hade anpassat sig till de nya könsrollerna och besked om död kvinnlig personal väckte inte mer uppmärksamhet eller bestörtning än besked om död manlig personal (Franke, 1997).

Flertalet studier har visat att då kvinnor bär uniform eller har en officiell chefsbefattning accepteras detta av lokalbefolkningens män (Karamé, 2001). I de fall de inte gör det har det varit positivt när kvinnliga och manliga kollegor har samarbetat och uppvisat ett jämställt förhållande gentemot värdnationen (Olsson & Tryggestad, 2001). Givet innehållet i resolution 1325, är det inte heller självklart att argument som bygger på att fördomsfulla genusföreställningar bland värdnationernas lokalbefolkning bör accepteras, ska tillåtas vara styrande för hur FN väljer att organisera sitt arbete. En uppgift som representanter för det internationella världssamfundet har är att förmedla värdet av jämställdhet mellan könen.

Vidare menar förespråkare för könsintegrering att aggressivitet och krigsduglighet är social inlärd förmågor, inte medfödda. Därmed är det möjligt att träna kvinnor för krigsrollen precis som män. Andra förespråkare hävdar att just för att kvinnor socialiserats i mindre aggressiva och våldsamma roller är de särskilt lämpade att genomföra fredsbefrämjande operationer och framtida Försvarsmakter kommer att vilja ha fler kvinnor just för att de är kvinnor (DeGroot, 2001; Karamé, 2001).

I sammanhanget diskuteras den nuvarande militära träningen som problematisk för de nya militära uppgifterna då den accentuerar maskulina karaktäristika som våld och aggression. I fredsbefrämjande insatser förväntas personalen hålla aggression i schack och sträva mot samförstånd, våld är i dessa sammanhang ett misslyckande. Studier med ett genusperspektiv på krigs- och konfliktsituationer visar att mäns aggressivitet ibland eskalerar i starkt mansdominerade sammanhang vilket kan vara kontraproduktivt i fredsbefrämjande arbeten (DeGroot, 2001).

Ett antal studier av förbands gruppsammanhållning (group cohesion) visar att den hypermaskulinitetskultur som kan uppstå i manligt enkönade grupper kraftigt ökar risken för negativa sociala konsekvenser. Winslows (1997) studier av kanadensiska förband i Somalia är ett sådant exempel på när hypermaskulinitet resulterar i våld och kriminella handlingar. Vidare visar studier på samma tema att kvinnors närvaro i dessa grupper reducerar hypermaskulinitet (Rosen et al., 2003). Oavsett hur kvinnor och män är eller inte är påverkade av rådande könsföreställningar. Forskningen härvidlag visar att kvinnor *uppfattas* som mer fredliga än män. Detta har i fredsbefrämjande arbete visat sig ha lugnande och stabiliserande effekter, tex. har kvinnliga poliser en lugnande effekt på aggressiva män medan närvaron av manliga

poliser tenderar att uppfattas som mer provocerande och tenderar att eskalera våld (DeGroot, 2001).

Det är inte omedelbart enkelt att inom ramen för den militära utbildningen se hur en och samma person kan tränas för både krigs- och fredsbefrämjande uppgifter samtidigt. I och med den instabila säkerhetssituation som råder i de flesta fredsbefrämjande insatser behöver den militära styrkan kunna agera på eskalerande våldssituationer. Samtidigt är det förödande att agera för snabbt med våld, något som den militära träningen för fullskaligt krig går ut på. Sammansättningen av förbanden blir därmed ytterst central där en ökad integrering av kvinnlig personal utgör en viktig dimension för att kunna hantera den komplexitet som förväntas av militära styrkor i fredsbefrämjande insatser. Att inkludera fler kvinnor innebär dock inte per automatik att ett genusperspektiv inkluderas eller att kvinnor är essentiellt olika män. Därför krävs också ordentliga utbildningsinsatser inom området för genus och jämställdhet både inom den militära utbildningen generellt och specifikt inriktat mot fredsbefrämjande insatser.

Det är uppenbart att trots att kvinnor har deltagit i krig i alla tider har den militära professionen och attityderna till denna inte förändrats nämnvärt av kvinnligt inflytande, snarare tvärtom (DeGroot, 2001). Genom historien ser vi hur kvinnor vanligtvis har kallats in till krig i krissituationer då kvinnlig militär personal varit den sista utvägen. Kvinnor har då visat sig lika dugliga som män, ibland bättre (Ibid.). Under andra världskriget vände sig ryssarna till kvinnor i desperation efter tyskarnas invasion 1941. Kvinnorna tjänstgjorde i ett flertal stridande positioner, framförallt som stridspiloter. Trots att de fick de sämsta planen presterade de vanligtvis bättre än männen (DeGroot, 2001). Efter kriget tycks kvinnors prestation glömmas bort och för de kvinnor som ville fortsätta den militära banan var det stopp. Kvinnliga krigsveteraner betraktades som pinsamheter, en påminnelse om manligt misslyckande. Kvinnor som dödats i krig fick inga utmärkelser medan män som inte dödats i krig hyllades som krigshjältar. Även om det militära har förändrat många kvinnor har dessa haft mycket liten, om någon, påverkan på den militära professionen. Uttrycket ”real men don’t do peacekeeping” antyder också något om hur en del män ser på den militära professionens avgränsningar både mot kvinnor och fredbefrämjande insatser.

Den svenska Försvarsmakten ur ett genusperspektiv

Under en lång tid har den svenska Försvarsmakten varit uteslutande manlig, både till numerären och konnotationen (Berggren, 2002; Ivarsson, 2002). De tjänster som kvinnor innehade (fram till 1981) var inte av militär karaktär, såsom kokerskor, städerskor, växeltelefonister m.m. Från 1980 då Försvarsmaktens militära positioner delvis öppnades för kvinnor (1989 togs alla restriktioner bort och det blev möjligt för kvinnor att söka alla militära befattningar) till idag har andelen kvinnliga officerare ökat mycket långsamt. Idag utgör den kvinnliga andelen officerare ca 3.6%. Förklaringar till kvinnors starka underrepresentation kan bero på flera olika faktorer. Många internationella studier visar tex. att kvinnor i betydligt högre utsträckning än män är negativt inställda till militära aktioner (Ivarsson, 2002).

En annan viktig faktor handlar om mäns attityder till kvinnor i militära positioner. Ur ett genusperspektiv är ett problem med starkt mansdominerade yrken... ”de homosociala relationer som uppstår genom mäns tendens att föredra och söka

varandra för självspjuling, avkoppling, uppbackning och stöd i syfte att bekräfta den egna könsidentiteten och den kulturellt rådande mansbilden och därmed medvetet eller omedvetet bidra till att bevara den manliga överordningen” (Pingel, 2001 sid. 101; Pettersson, & Persson, 2003).

Negativa eller ambivalenta attityder till kvinnor som officerare och värnpliktiga bland de män som finns i Försvarsmakten kan därmed inverka på de åtgärder, eller brist på sådana, som vidtas för att öka andelen kvinnliga officerare. De påverkar också kvinnliga officerares dagliga situation i organisationen, ”...Kvinnors möjlighet att lyckas i manligt dominerade yrken beror därför i hög grad på hur välvilligt framför allt de manliga arbetsledarna eller cheferna ställer sig till den kvinnliga närvaron” (Ibid.).

Utifrån flera utvärderingar av jämställdhetsprojekt inom svenskt arbetsliv kan vi idag dra slutsatsen att det är nödvändigt att organisationer som ska bedriva externt jämställdhetsarbetet först har åtgärdat den interna bristen på jämställdhet. I den svenska Försvarsmakten är problematiken inte obetydande. De studier som genomförts avseende förekomsten av könsdiskriminering och sexuella trakasserier inom försvaret visade att 59 % av de kvinnliga officerarna hade varit utsatt för könsdiskriminering och sexuella trakasserier inom en tre-års period (Berggren & Ivarsson, 2002). Efter att olika utbildningsinsatser hade genomförts uppmättes siffran år 2002 till 47%.

Analyserna av resultaten visade att åtgärderna hade givit effekt men att problematiken fortfarande är betydande (Berggren, 2003). Detta visar på att Försvarsmakten har möjlighet att hantera problematiken men att större insatser måste göras för att öka den interna jämställdheten. Att bedriva ett kvalitetsmässigt fredsfrämjande arbete där resolution 1325 beaktas blir annars inte möjligt. Genusinspektioner av förband på internationellt uppdrag som vidtagits har dessutom visat att jämställdhetsproblematiken till stor del handlar om könsdiskriminering och sexuella trakasserier *inom* förbanden. Denna problematik reducerar givetvis Försvarsmaktens möjligheter att öka rekryteringen av kvinnliga officerare liksom att behålla dem.

Vad kan den svenska Försvarsmakten göra?

Två teman dominerar den internationella debatten om genus och fredsbevarande:

- 1) ”gender balancing” - könsbalans
- 2) ”gender mainstreaming” – jämställdhetsintegrering

Den första innebär att man satsar ekonomiska resurser och politisk tryck på att numeriskt öka jämställdheten i komponenter som ska skickas ut i internationell tjänstgöring. Den andra är mer innehållsmässig och slutresultatet innebär att genusfrågan är väl integrerad i det dagliga arbetet (det skulle t.ex. innebära att god genuskunskap är en förutsättning för att få delta i fredsfrämjande insatser). Jämställdhetsintegrering kan sägas stå i motsättning till det bruk som oftast praktiseras där genusfrågor marginaliseras t.ex. genom att ett par timmar viks för dessa frågor under en utbildning utan att perspektivet påverkar andra relevanta delar av utbildning och träning.

Sverige har mycket god kunskap om jämställdhetsfrågor som aktivt kan användas för att införa ett genusperspektiv i fredsbevarande operationer. Dessa faller inom ramen för det arbete som drivs internationellt. Här lyfts tre aspekter fram.

Ökade satsningar på rekrytering.

Ett vanligt argument i rekryteringssammanhang är att det inte finns fler kvinnor att tillgå, kvinnor vill helt enkelt inte eller kan inte rekryteras/befordras. Studier visar dock att det ofta är så att några verkligt stora ansträngningar inte har vidtagits för att hitta kvinnor att rekrytera (SOU, 2003:16, Sjöstrand & Petrelius, 2002). I sammanhanget bör ju även frågan, ”vad kan vi då göra, erbjuda, förändra, för att fler kvinnor ska vilja/kunna söka en tjänst/befordran”.

En utvärdering av civila svenska kvinnor i FN-tjänst visar också att de kvinnor som tas ut till och senare genomför internationell tjänstgöring utgör en särskilt stark och resursrik grupp med mycket hög motivation (Tedfledt, 1997). Frågan är dock om dessa kvinnor rekryteras till beslutsfattande positioner samt vilka ansträngningar som faktiskt vidtas för att öka rekryteringen av kvinnor både till Försvarsmakten generellt som till fredsbefrämjande insatser. Försvarsmakten måste vidta fler och bättre åtgärder för att öka rekryteringen av kvinnor framförallt i militära och på beslutsfattande positioner.

Utbildning

Ett genusperspektiv på fredsbefrämjande insatser innebär inte enbart att inkludera fler kvinnor. Varje förband som skickas ut i internationell tjänst måste utbildas avseende resolution 1325 och i genuskunskap om det aktuella området och konfliktens påverkan. Förbandschefen ska ansvara för att tillse att resolution 1325 beaktas av all personal i all planering och genomförande av verksamhet med aktivt stöd av organisationen som helhet. Hur resolution 1325 har beaktats bör redovisas av respektive förband och följas upp av OPIL som har arbetsgivaransvaret för den svenska utlandsstyrkan. Det slutgiltiga ansvaret för att detta genomförs har, enligt 1325, den högsta chefen i organisationen.

Organisation

Inledningsvis bör Försvarsmakten inrätta tjänster som enbart hanterar frågor som rör resolution 1325 och som samordnar forskning och utbildning inom området. En genusexpertis- grupp bör också tillsättas som ska kopplas in i förberedelser av alla internationella uppdrag.

Ytterligare ett förslag som framförts i Norge (Skjelsbæk, 2004) är att utnämna ett par jämställdhetssamordnare med särskild genuskompetens till varje mission, företrädesvis inom ramen för CIMIC (Civil Military Co-operation är en särskild enhet inom FN:s fredsbevarande styrkor som arbetar både civilt och militärt). Jämställdhetssamordnarens uppgifter är att fungera som samordnare och sakkunniga avseende genusfrågor i missionens alla delar och gentemot lokalbefolkningen. Förutom utbildning i genusfrågor och resolution 1325 bör jämställdhetssamordnare erhålla särskild utbildning avseende sexualiserat våld och träning i att känna igen PTSD (posttraumatiskt stressyndrom) relaterat till sexualiserat våld.

I sammanhanget framförs sexualiserat våld som ett säkerhetshot varför jämställdhetssamordnarens uppgifter också bör innefatta dokumentering och

rapportering av förekomsten av sexualiserat våld. De omfattande inter-etniska våldtäkterna i Bosnien (siffrorna för dess antal varierar mellan 14.000 till 50.000 beroende på källa) utgör enligt Skjelsbæk exempel på sexualiserat våld som ett säkerhetshot. Kännedom om förekomsten av sexualiserat våld kan tex. innebära att patrulleringar sker på ett sådant sätt att de ger kvinnor ökat skydd.

Vidare har svenska och norska forskare framfört vikten av att skapa ett nordiskt nätverk för kvinnor som arbetar med internationella säkerhetsfrågor som ett led i att öka kvinnors kunskap och deltagande i konfliktintervention och fredsbefrämjande insatser (Olsson & Skjelsbæk, 2004). Detta, liksom annat internationellt samarbete i frågor som rör resolution 1325 bör den svenska Försvarmakten aktivt delta i.

Kunskapen om genusfrågor i fredsbefrämjande insatser är fortfarande mycket bristfällig inom Sverige och Europa. Försvarmakten bör därför satsa på forskning avseende implikationerna av resolution 1325. Idag finns mycket liten kunskap om vad resolutionen kan innebära för Försvarmakten och hur den ska implementeras. Det bedrivs inte heller någon systematisk forskning inom området. Det omfattande arbete som bör initieras av Försvarmakten uppnås dock inte utan tillräckliga ekonomiska motivationer och resurser.

Avslutningsvis

Jämställdhet är en av de viktigaste förutsättningarna för demokratiseringen av ett land och integrering av genusperspektivet är både kvinnors och mäns ansvar. Ett land som Sverige som är erkänt för sin progressiva jämställdhetspolitik har mycket kunskap att använda sig av för att komma tillrätta med problem och positivt bidra inom jämställdhetsområdet. Jämställdhet är inte ett område som vi kan bli färdiga med utan ett mål vi måste sträva mot att uppnå. I alla länder, i olika situationer och genom generationer måste jämställdhetsperspektivet därför ständigt bevakas. FN resolutionen 1325 är ett exempel på en sådan bevakning inom området väpnade konflikter.

Referenser

Barth, E. (2003). The United Nations mission in Eritrea/Ethiopia: Gender(ed) effects. I L. Olsson & I. Skjelsbaek (Red.) *Gender aspects of conflict interventions: Intended and unintended consequences*. Oslo: PRIO.

Berggren, A. (2002). *Undercover operations in no-women's land. The Swedish Armed Forces through a gender lens*. Stockholm: Elanders Gotab.

Berggren, A (2003). *Replikering av 1999-års studie avseende förekomsten av sexuella trakasserier inom Försvarsmakten*. Stockholm: FHS.

Berggren & Ivarsson, 2002. *Jakten sätter på attacken*. Stockholm: Elanders Gotab.

Blomgren, E. & Johansson, 2004. *Bataljonchefsrollen i ny kontext – exemplet Bosnien/Kosovo*. Stockholm: Försvarshögskolan, ILM.

Chinkin, C. (2001). *Gender mainstreaming in legal and constitutional affairs: A reference manual for government and other stakeholders*. Stylus Publischer Llc.

DeGroot, G.J. (2001). A few good women: Gender stereotypes, the military and peacekeeping (sid. 33). I L. Olsson & T. Tryggestad (Red.) *Women and International Peacekeeping*. Chippenham, Wiltshire: Anthony Row .

Delphy, C. (1980). A materialist feminism is possible. *Feminist Review no. 4*, 1980.

Eurostat. 2002. *The life of women and men in Europe: A statistical portrait*. Luxembourg: Office for official publications of the European communities.

Franke, Linda Bird (1997). *Ground Zero. The Gender Wars in the Military*. New York: Simon & Schuster.

Fox, M-J. (2001). The idea of women in peacekeeping: Lysistrata and Antigone (sid. 20). I L. Olsson & T. Tryggestad (Red.) *Women and International Peacekeeping*. Chippenham, Wiltshire: Anthony Row.

Gemzöe, L. (2002) *Feminismer*. Stockholm; Bilda Förlag

Hicks Stiehm, J. (2001). Women, peacekeeping and peacemaking; gender balance and mainstreaming. I L. Olsson & T. Tryggestad (Red.) *Women and International Peacekeeping*. Chippenham, Wiltshire: Anthony Row.

International Alert. (2002). *Gender mainstreaming in peace support operations: moving beyond rhetoric to practice*. London: International Alert.

Ivarsson, S. (2002). *Diskurser kring kvinnor i uniform – om attityder till kvinnor som officerare och värnpliktiga bland män inom Försvarsmakten*. Stockholm: Försvarshögskolan/ILM.

- Johansson, V. (2001). *Där könsmakten ändras*. Umeå: Boréa.
- Karamé, K (2001). Military women in peace operations: Experiences of the Norwegian battalion in UNIFIL 1978-1998. I L. Olsson & T. Tryggestad (Red.) *Women and International Peacekeeping*. Chippenham, Wiltshire: Anthony Row.
- Nussbaum, M.C. (1999). *Sex and social justice*. New York: Oxford university Press.
- Olsson, L. (2001). Gender mainstreaming in practice: The United Nations transitional assistance group in Namibia. I L. Olsson & T. Tryggestad (Red.) *Women and International Peacekeeping*. Chippenham, Wiltshire: Anthony Row.
- Olsson & Tryggestad (2001). *Women and International Peacekeeping*. Chippenham, Wiltshire: Anthony Row .
- Olsson, L., & Skjelsbæk, I. (2004). *Gender aspects of conflict interventions. Intended and unintended consequences*. Oslo:PRIO.
- Pingel, B. (2001). Kvinnors karriär – hinder och möjligheter, I Gonäs, Lindgren & Bildt (Red.), *Könssegregering i arbetslivet*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Pettersson, L., & Persson, A. (2003).
- Rehn, E. & Johnson Sirleaf, E. (2002). *Women, war, peace*. New York; UNIFEM.
- Rosen, L.N., Knudson, K.H., Fancher, P. (2003). Cohesion and the culture of hypermasculinity in U.S. army units. *Armed Forces & Society*, 29, 325-351.
- Skjelsbæk, I.(2003). The NATO stabilization force in Bosnia and Herzegovina: A military Intervention facing new civilian challenges. I L. Olsson & I. Skjelsbæk (Red.). (2004). *Gender aspects of conflict interventions. Intended and unintended consequences*. Oslo:PRIO.
- Sjöstrand, S-E & Petrelius, P (2002). *Rekrytering av koncernstyrelser: nomineringsförfaranden och styrelsesammansättning med fokus på kvinnors ställning och möjligheter*. Stockholm: SNS Förlag.
- SOU 2003:16. *Mansdominans I förändring: om ledningsgrupper och styrelser*. Stockholm: Edita Nordsteds Tryckeri AB.
- Statistiska centralbyrån. (2003) *På tal om kvinnor och män: lathund om jäsmtälldhet*. Örebro; SCB-Tryck.
- Winslow, D. (1997). *The Canadian airborne regiment in Somalia: A socio-political inquiry*. Ottawa: Canadian Government Publishing.